

Rapportages Workshops Agrarisch Water d.d. 6 juli 2017

Inhoudsopgave

Workshop 1: Samenwerken vanuit verschillende belangen: hoe verleiden tot medewerking?	2
Workshop 2: De aanvraag: van openstelling tot uitvoering.....	4
Workshop 3: Samen werken aan Bodem & Water, de Noord-Hollandse aanpak	11
Workshop 4: Vruchtbare Kringloop Achterhoek, een brede coalitie werpt zijn vruchten af	13
Workshop 5: Met kringlooplandbouwaanpak werken aan waterkwaliteit (ochtendsessie) ..	15
Workshop 6: Grondig boeren met mais	16
Workshop 7: Schoon erf, schoon water (SESW), Friesland	19
Workshop 8: Inrichting en het beheer van agrarische watergangen	20
Workshop 9: Landbouw op peil 2.0.....	22
Workshop 10: Duurzaam schoon grondwater en drinkwater in Limburg	24

Workshop 1: Samenwerken vanuit verschillende belangen: hoe verleiden tot medewerking?	
Workshopleveranciers (namen, contactgegevens)	Anjo Travaille (Bureau Bovenkamers) anjo.travaille@bovenkamers.nl
Informatiebronnen (presentaties en links)	Zie: bijlagen bij mail
Centrale vraag van deze workshop	Hoe kun je inzichten uit de (neuro)psychologie gebruiken om mensen te verleiden tot bepaald gedrag, om zo beleidsdoelen te bereiken?
Resultaten en/ of conclusies uit de workshop	<p>Gedurende de workshop van Anjo krijgt men een kijkje in de wondere wereld van beïnvloeding en verleiding. Wat werkt nu wel en wat werkt niet?</p> <p>Aan de hand van aansprekende voorbeelden krijgen de deelnemers inzicht in het brein en de logica van menselijk gedrag.</p> <p>Enkele inzichten:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Je hersenen zijn “voorgeprogrammeerd”: op basis van eerdere ervaringen kom je razendsnel tot conclusies. - 95% van alle gedrag en keuzes komen onbewust tot stand. Het bewustzijn geeft slechts een verhaaltje achteraf. <i>Vb. Met getekende voetstappen op de vloer nemen veel meer mensen de trap in plaats van de lift dan zonder, maar als je hen vraagt waarom zij dat doen, zeggen zij “zomaar” of “omdat het gezond is”</i> - Dit gedrag/deze keuzes worden beïnvloed door signalen die we bewust en onbewust oppikken <i>Vb. Een verkeersbord met Whatsapp-logo waarbij staat: niet op je mobiel kijken, heeft het omgekeerde effect.</i> schaarste (“wees er snel bij”), sociale norm (“90% van de mensen in jouw omgeving doen het ook”), sympathie (bijv. persoonlijk contact), wederkerigheid (“jij bent daar goed in”, autoriteit en deskundigheid (bijv. spreker is zelf ook boer) - Je hersenen worden vooral getriggerd/verleid door alles wat raakt aan zelfbehoud: pijn, angst, winst, sociale normen, zelfbeheersing. Hersenen worden <u>niet</u> getriggerd/verleid door abstracte begrippen als langetermijn, duurzaamheid, etc. - Informatie overbrengen ging van oudsher in de vorm van verhalen. Anekdoten zijn krachtiger dan rijen argumenten. - Verleiding en weerstand zijn in je hersenen gescheiden circuits. Weerstand wordt veroorzaakt door serotonine, een stofje dat je in sommige situaties aanmaakt. <p>Hoe kun je deze inzichten inzetten? Anjo introduceert een stappenplan. De deelnemers passen deze toe op echte, eigen casus, zoals: <i>Hoe motiveer je een boer om vierjaarlijks zijn sloten te reinigen?</i></p>

- Hoe zorg je ervoor dat minder boeren afhaken tijdens het invullen van een digitale subsidieaanvraag?

STAP 1
doel, doelgroep en doelgedrag

STAP 2
analyse gedrag en context

STAP 3
maatregel en ontwerp

STAP 4
meting en bijstelling

Wees niet te snel tevreden !!

Stap 1 Doel, doelgroep en doelgedrag

1A DOEL: Wat is het probleem (feiten, liefst ook kwantitatief)? Wat wil je bereiken?
 ➤ Veelal meer of minder van iets.

1B DOELGROEP: Van wie wil je dat het gedrag wordt aangepast? Hoe groot is de groep?
 ➤ Wees precies: b.v. niet 'de gemeente' maar 'een meerderheid van de gemeenteraad'.

1C DOELGEDRAG: Hoe ziet het gewenste gedrag er letterlijk uit? Wanneer moet het gewenste gedrag bereikt zijn? Wie vertoont al het gewenste gedrag?
 ➤ Dus geen 'bewustzijn', 'samenwerking', 'commitment', 'betrokkenheid'. Beschrijf wat je doelgroep letterlijk gaat doen. B.v. 'Contract tekenen' of 'Maaien uitstellen tot juli'.

Stap 2 Analyse gedrag en context

2A TYPE GEDRAG EN CONTEXT
 Kiezen mensen bewust of onbewust?
 Wanneer maken ze de gewenste/ongewenste keuze?
 Weten mensen welk gedrag wordt verwacht en zijn ze in staat om dat te doen?
 Zijn mensen voldoende gemotiveerd om hun gedrag te veranderen?
 Zijn er belangrijke fysieke, economische, sociale of beleidsmatige aspecten?
 Waar zijn mensen gevoelig voor?

2B WEERSTANDEN
 Waarom is het gewenste gedrag nog niet bereikt?
 Kan je gewenste gedrag makkelijker maken?
 Is er weerstand tegen de relatie, de inhoud of hebben ze gewoon geen zin?
 Hoe kan je de weerstand verkleinen?

Stap 3 Maatregel en ontwerp

Wil je verleiden of weerstand wegnemen of beiden?
 Kan je volstaan met het geven van kennis? (Meestal niet)
 Heb je verandermomenten nodig? Welke momenten maak of benut je? Boodschap?
 Welke gedragsprincipes werken goed (sociale norm, boodschapper, winst, ...)? Hoe toe te passen?
 Hoe verklein je de weerstanden?
 Hoe geef je de maatregel een goede vorm en uitwerking?

Handige tips daarbij:

- Benut natuurlijke verandermomenten.
Vb. De vakantieperiode voor de boer
- Gebruik signalen die inspelen op zelfbehoud
Vb. Schaarste ("wees er snel bij"), sociale norm ("90% van de mensen in jouw omgeving doen het ook"), sympathie (bijv. persoonlijk contact), wederkerigheid ("jij bent daar goed in", autoriteit en deskundigheid (bijv. spreker is zelf ook boer), winst/verlies (45% verlies of 55% besparing)
- Verander de default.
Vb. Tijdens de dag wordt een vegetarische lunch geserveerd. Speciale eetwensen (lees: vlees) kunt u doorgeven."
- Minimaliseer de afhaakmomenten waarop weerstand ontstaat:
Vb. maak het makkelijker (bijv. waterschapsverkiezing tegelijk met provinciale verkiezingen), maak het verzoek kleiner ("als je het nuttig vond, zeg het voort"), geef garanties ("niet goed, geld terug"), vergroot zelfvertrouwen ("wat is al gelukt"), geef schijnkeuzes ("wat wil je nu eerst doen, x of y?")

De workshop laat een grote glimlach achter bij de deelnemers. Beide workshops worden druk bezocht en men loopt geïnspireerd de deur uit.

Workshop 2: De aanvraag: van openstelling tot uitvoering.	
Centrale vraag van deze workshop	Hoe kunnen wij het aanvraagtraject voor POP3 verbeteren, op basis van onze ervaringen in de afgelopen anderhalf jaar?
Workshopleveranciers (namen, contactgegevens)	Alfred IJlst - Regiebureau POP3 Joyce Sponselee - Stimulus Programmamanagement Noord-Brabant Elza de Reus - RVO Carlo Vromans - Kadaster
Materialen/links	Zie bijlage 1,2,3 bij dit document voor de pitches van de sprekers
Resultaten en/ of conclusies uit de workshop	<p>De workshop bestond uit drie delen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Opening door Alfred van Regiebureau POP.</i> Hij vertelt dat het doel is om tot concrete acties te komen die opgepakt kunnen worden. - <i>Drie pitches over belangrijke fasen in het subsidieproces.</i> Per fase legt de spreker uit hoe deze fase er uit ziet, wat belangrijke aandachtspunten zijn en wat veelgemaakte fouten. <ul style="list-style-type: none"> o De voorbereiding van openstellingen (Joyce Sponselee, Stimulus) o De aanloop naar openstelling en het indienen van subsidieaanvragen (Elza de Reus, RvO) o De afhandeling en beoordeling van subsidieaanvragen (Carlo Vromans, Kadaster) - <i>De deelnemers bespreken waar zij zelf tegenaan lopen, en welke tips zij hebben voor verbetering van het proces.</i> <p>De volgende tips per onderdeel kwamen aan bod. Deze zijn door de deelnemers geconcretiseerd: wie moet wat wanneer oppakken?</p> <p>1) De voorbereiding van openstellingen</p> <p><i>Provincies/RvO</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Betrek partijen in een vroeg stadium, niet alleen bij de inhoud van de openstelling maar ook bij de inrichting van het proces. - Een goed voorbeeld is STIMULUS, dat een onafhankelijke externe consultatiecommissie heeft opgezet met kennis van POP-thema's en provinciale uitdagingen, die adviseert over openstelling en betrokken wordt bij evaluaties. - Houd bij de beoordelingscriteria meer rekening met de wensen vanuit de Agrarische sector. Wijk alleen af als daar goede redenen voor zijn. - Maak provinciegrens overstijgende projecten mogelijk - In provincies met meerdere waterschappen en subsidieplafonds voor elk van deze waterschappen, is het verstandig dat er een bestuurlijke overeenkomst/“gentlemen’s agreement” wordt gesloten voor het geval een van de waterschappen het geld niet opmaakt, terwijl een ander tekort komt. - Voorkom interpretatieruimte in de provinciale openstelling

Adviesgroep water

- Maak de openstellingskalender openbaar (hoeft niet met de exacte datum, per maand geeft ook houvast).

Regiebureau POP

- Organiseer masterclasses voor waterschappen over aanbesteding (vgl. de masterclasses voor provincies), waarin het perspectief van de aanvrager/gebruiker centraal staat
- Vergoot de vindbaarheid en bruikbaarheid van het Handboek Aanvragers.
- Neem de tips en tricks uit deze workshop op in het handboek, incl. de lessen uit de pitches.
- Maak inzichtelijk voor aanvragers wat de procedure is voor de wijziging van een reeds verleende beschikking, bijv. bij gewijzigde omstandigheden.
- Communiceer wijzigingen actief en zorg voor versiebeheer, zodat duidelijk is welke richtlijnen golden op moment x.
- Kijk of [de factsheet\(s\) van Stimulus](#) toegevoegd kunnen worden aan het handboek.

2) De aanloop naar openstelling en het indienen van subsidieaanvragen

Provincie / RVO

- Communiceer helder naar aanvragers welke organisatie het loket is voor wat (RVO, provincie, SNN/Stimulus/etc.).
- Maak per provincie een overzicht met wie wanneer aan zet is, en wie welke rol heeft in de beoordeling van aanvragen.
- Maak dit reeds duidelijk bij de start van de aanvraag.

- Zorg voor goede ondersteuning van aanvragers.
Bijvoorbeeld:
- Antwoorden op (veelgestelde) vragen publiceren op de websites van provincies en waterschappen.
- Eén contactpersoon per project vanuit RVO of provincie. Er is grote behoefte aan direct contact en een goede helpdesk.
- Het bieden van een “subsidiedialoog”: een helpdesk waar potentiële aanvragers hun vragen kwijt kunnen om een goede aanvraag in te dienen. Implementeer een adviestraject dat ruim vóór de indiening van de definitieve aanvraag start.
- Startgesprekken houden na toekenningen.
- Introduceer een POP-makelaar voor het ophalen van projecten en voor advisering. Kijk wat je hierbij kunt leren van de DAW-aanpak en de Watermakelaar in Utrecht.
- Maak het doen van een aanvraag laagdrempeliger.
- Bied het aanvraagformulier aan in Word.
- Bied een pre-toets aan, waarbij gekeken wordt of een projectidee uitgewerkt op 1 A4'tje zou kunnen passen binnen de kaders van de openstelling.

	<p>3) Afhandeling/beoordeling van subsidieaanvragen</p> <p><i>Provincie/RVO</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Maak inzichtelijk voor aanvragers wat de procedure is voor de wijziging van een reeds verleende beschikking, bijv. in geval van gewijzigde omstandigheden. - Stuur de “ex ante-toets” zo snel mogelijk terug naar de provincies. - Maak een begrippenlijst. <p><i>Regiebureau POP/RVO</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Koppel terug wat uit de audits van de Europese Commissie komt (resultaten, lessen), benut deze als leermoment. - Communiceer wijzigingen in het handboek POP en zorg voor versiebeheer, zodat duidelijk is welke richtlijnen golden op moment x in het verleden.
Overige opmerkingen	<p><i>Algemeen</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Maak een animatie met uitleg en tips en tricks per fase. - Maak een webinar met meer informatie over het doen van een aanvraag, ook voor de eindgebruikers. - Faciliteer een platform waarop regelaars/gebruikers hun ervaringen kunnen uitwisselen. <p><i>Voor POP4 / 2020 en verder:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Maak een bulkregeling voor standaardinvesteringen. Het uitgangspunt moet zijn: landelijk waar het kan. - De criteria die provincies kunnen selecteren uit het Handboek Selectiecriteria zijn niet onderscheidend genoeg als het gaat om het pakket water, om de extra kosten en moeite voor maatwerk te kunnen rechtvaardigen. - Uniformeer de openstellingstermijnen. Zo gaan deze in Polen drie keer per jaar open. - Verminder de projectadministratieve lasten door vereenvoudiging. Bijv. breng de verantwoording bij LEADER terug tot een paar hoofdblokken (vgl. Wales: van 320 items in POP2 naar slechts 4 items in POP3) - Wend regionale gelden (pijler 1 middelen) aan voor het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer, zoals in de regeling van de Provincie Drenthe.

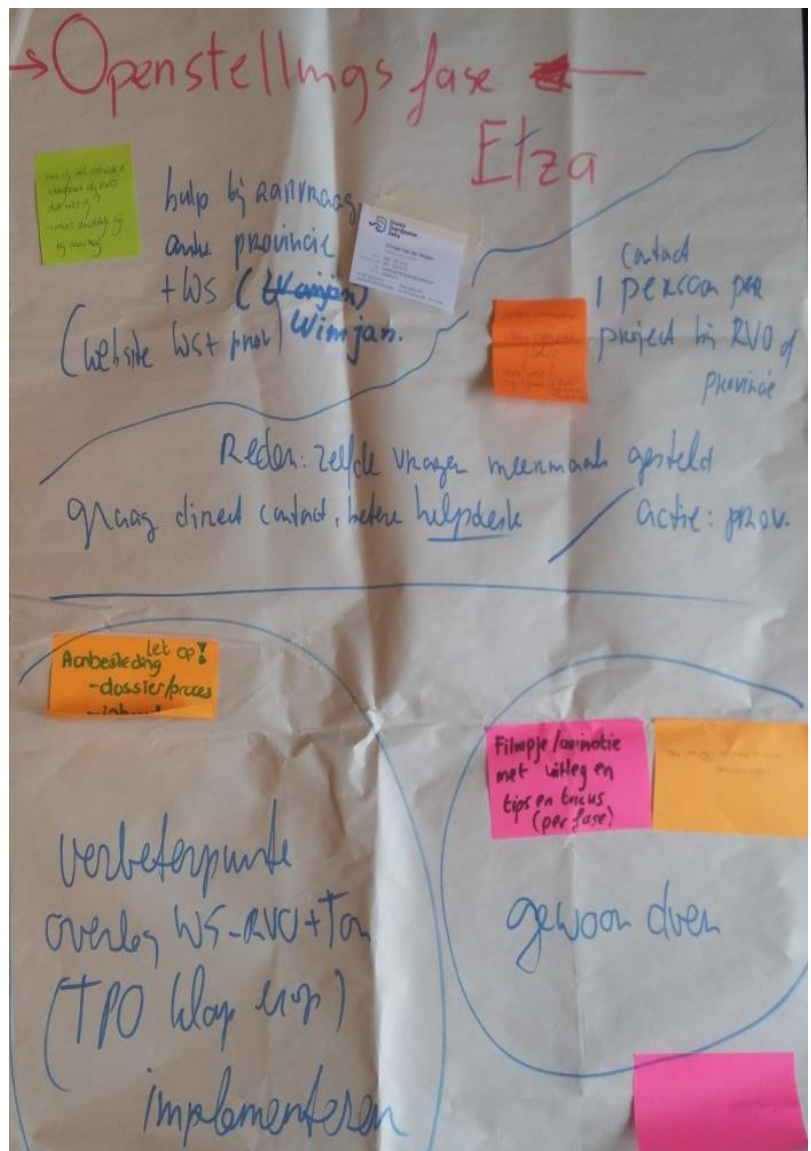

Pitch 2: De aanloop naar openstelling en het indienen van subsidieaanvragen

Elza de Reus (RvO)

Tips t.b.v. goede aanvraag door aanvrager:

- Neem goed de stukken door die horen bij de openstelling, op de site van de provincie, zoals:
  - o het openstellingsbesluit
  - o de provinciale verordening/uitvoeringvoorwaarden
  - o Handboek voor aanvragers
  - o Format projectplan
  - o Format samenwerkingsovereenkomst
- Vermeld in het projectplan:
  - o Heldere doelstelling
  - o Activiteitenplan, beschrijving tijdspad met mijlpalen
  - o Heldere beschrijving van de output
  - o Toelichting op de instapcriteria:
    - Bovenwettelijkheid, staat veelal omschreven in het openstellingsbesluit dan wel de toelichting openstellingsbesluit
    - Relatie tot landbouw
  - o Toelichting op de selectiecriteria (SMART)
- Zorg dat de begroting aansluit bij de kosten die worden aangevraagd in de digitale aanvraag
- Aantonen van de redelijkheid van kosten
  - o Noodzakelijk voor het project
  - o Marktconform
igv aanbestedingsplichtig is 1 offerte in de verleningsfase wel wenselijk. (Bij betaalverzoeken dient dan het aanbestedingsdossier te worden overlegd)
  - o Geen overspecificatie
- Zorg dat de aanvraag volledig is - voorzien van de (verplichte) bijlagen:
  - o Statuten, offertes, samenwerkingsovereenkomst, etc.
  - o Btw verklaring van de Belastingdienst
  - o Cofinanciersverklaring

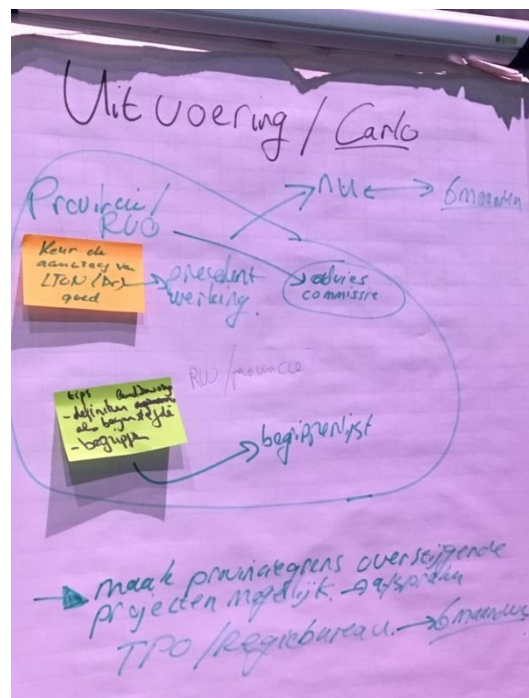

Pitch 3. De afhandeling en beoordeling van subsidieaanvragen

Carlo Vromans (Kadaster)

Punten om rekening bij te houden bij de uitvoering van POP3 projecten:

- Gunnen is beginnen: na indiening van de aanvraag kan er op eigen risico begonnen worden. Echter als de opdracht voor uitvoering gegund is betekent het dat het project als gestart is en kan het project niet meer voor subsidie in aanmerking komen. Voorbereidingskosten kunnen bij de meeste maatregelen (uitgezonderd samenwerking voor innovaties) wel gesubsidieerd worden;
- Houdt rekening met aanbestedingseisen, bij twijfel neem contact op met het loket;
- Na ontvangst van de beschikking: beleg een startbijeenkomst met alle betrokkenen om informatie uit te wisselen;
- Controleer de verleningsbeschikking en kijk of alles klopt. Bij twijfel neem contact op met het loket;
- Communiceer met de subsidieverstrekker bij veranderingen in het project. Kleine wijzigingen in de rapportage maar grote wijzigingen op het moment dat ze zich voordoen;
- Overleg tijdig bij grote wijzigingen: zeker bij vertragingen, wijzigingen in het budget maar ook als er een andere output gerealiseerd wordt. In het uiterste geval overleg of er een herziene beschikking afgegeven kan worden (is lastiger dan bij POP1 en POP2 i.v.m. tendering: project moet wel zelfde effecten houden);
- Declareer regelmatig. Mocht je twifelen of bepaalde kosten declarabel zijn, overleg eerst met het loket alvorens deze in te dienen. Bij kortingen van meer dan 10% krijg je nog een aanvullende korting van 10%;
- Zorg voor een goede urenregistratie en administratie en denk hiervoor over na. Communiceer dit met alle projectpartners;
- Bij externe communicatie de EU niet vergeten. Het ontbreken hiervan kan tot kortingen leiden. In de bijlage staat aan welke vereisten voldaan moet worden.

Vragen en antwoorden helpdesk

Vraag	Antwoord
Paragraaf 2.6, Niet-productief Water, kent een subsidiepercentage van 100%. Kan/mag dat ook minder? (Jeanne en Dieuwertje - Flevoland)	Nee, het subsidiepercentage is een vast percentage. Dit mag niet worden verlaagd (A. Nap)
Is er al een provincie / waterschap met een pijler 1 openstelling bezig over Erfafspoeling? (Jeanne en Dieuwertje - Flevoland)	
Voor de POP-beoordeling is een innovatief samenwerkingsverband een belangrijk criterium. Partijen in het samenwerkingsverband kunnen rekenen met het IKS tarief. Veel kleinere, onverwachte partijen hebben geen IKS. Uitweg is dan om ze in te huren, maar dan telt het niet mee voor innovatieve samenwerking. Daarmee leg je dus een fikse drempel voor echt innovatieve samenwerking (bij te lage score kan het project niet door gaan). Wie lost dit voor ons op? (Marieke van Leeuwen)	Er zijn verschillende mogelijkheden om de inbreng van de eigen arbeid van de deelnemers aan een samenwerkingsverband te vergoeden. Deelnemers die niet in loondienst zijn én geen IKS hebben, kunnen gebruik maken van de vaste vergoeding van 35 EUR per uur. Deelnemers die wel in loondienst zijn, kunnen de uren volgens loonstaat declareren, mits er goede afspraken zijn over de controle op de werkzaamheden en besteedde uren (A. Nap)
Als we een project hebben dat breder is dan de waterkwaliteitsopgave: is dat mogelijk binnen de POP-maatregelen?	Ja. Benoem de onderwerpen van het project en koppel de subsidie/financiën aan de onderwerpen (Hiske Ridder)

Workshop 3: Samen werken aan Bodem & Water, de Noord-Hollandse aanpak	
Workshopleveranciers	Jan Willem Huizinga - Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier J.Huizinga@hknk.nl Jan Broos - Broos Water info@brooswater.nl
Informatiebronnen	Presentatie Jan Willem Huizinga Presentatie portal door Jan Broos
Centrale vraag van deze workshop	Oplossing zoeken voor verschillende problemen in het landbouwgebied (o.a. Natuur, verdrogen bodem) Van zelf (overheden) naar samen en anderen (maatschappij)
Resultaten en/ of conclusies uit de workshop	<p><i>Jan Willem Huizinga</i></p> <p>Hoe krijg je de boeren zover om bodemmaatregelen te nemen? Belang opbrengt verbetering, verschil maak je in bodemmaatregelen</p> <p>Zit in de regeling een mogelijkheid voor waterberging? Regeling vooral gericht op investeringsmaatregelen. Waterberging is grotendeels beheersmaatregel en wordt geregeld via beheer via in collectief ANLB.</p> <p>Wie is de doelgroep van de kennismaatregelen? Aanvragers zijn samenwerkingsverbanden. Waterschap wil de aanvragers wel kennen. Coaches (erfcoaches, bodemcoaches) kunnen ook ingezet worden voor het rondvertellen.</p> <p>Waar loop je tegen aan in de uitvoering? Regeling en systeem wordt pas komende periode uitgerold. Portaal is echt poort tot de financiële middelen</p> <p>Hoe organiseer je het commitment bij de boeren? Commitment loopt via de landbouworganisaties die moeten zorgen voor een effectieve uitwerking bij de individuele landbouwer. (Gelijkwaardigheid, vertrouwen)</p> <p>Hoe zie je in 2021 het verschil? Vooral mogelijkheid creëren voor resultaten in doelbereik. Het KRW meetnet is mogelijk geschikt voor meting.</p> <p><i>Jan Broos</i></p> <p>Gaat kennisdeling en voorlichting ook via systeem? Via portaal systeem kan partij het studietraject aanbieden. Er is een monitor systeem. Regeling via portaalstelsel is in potentieel rechtvaardig en hanteerbaar. De financiering van het portaal wordt door Waterschap HHNK gedaan.</p> <p>Hoe wordt kennis gedeeld in andere provincies? Succes in andere plekken is ook zichtbaar, wel vaak incidenteel. NH kiest voor grote projecten</p>
Overige opmerkingen	<ul style="list-style-type: none"> - POP3 heeft groot risico voor agrariër - Bodem en erf coaches (provinciale regeling) zijn succesvol - Samen doen, boeren bewust van maatregel en niet geld gestuurd.

	<p>- Maak het laagdrempelig voor de landbouwer (landbouwportaal, winkelcentrum met 6 winkels voor 5.000 landbouwers). Elke winkel heeft een coach</p> <p>Werkend systeem door Communicatie, Communicatie, Communicatie</p>
--	---

Workshop 4: Vruchtbare Kringloop Achterhoek, een brede coalitie werpt zijn vruchten af	
Workshopleveranciers	Carel de Vries - projectleider devriesprojectregie@planet.nl 06-53578896 Henk Jolink - LTO Noordoost, deelnemende melkveehouder uit Drempt h.jolink@planet.nl
Informatiebronnen	Presentatie Carel de Vries linkedin.com/in/devriesprojectregie Website: http://vruchtbarekringloopachterhoek.nl/
Centrale vraag van deze workshop	Vruchtbare Kringloop wil de kraamkamer worden voor duurzaamheidsontwikkeling. Wat zijn de leerervaringen van dit project en wat zijn de do's and dont's voor succesvolle projecten. Concreet: hoe daag je melkveehouders uit om de verliezen aan ammoniak, lachgas, nitraat, fosfaat en methaan op hun bedrijf onder ogen te zien en te gaan werken aan reductie?
Resultaten en/ of conclusies uit de workshop	<p>Alle melkveehouders zijn verplicht de Kringloopwijzer in te vullen. Voorkomen moet worden dat de uitkomsten ongebruikt in de kast belanden. Het project Vruchtbare Kringloopwijzer Achterhoek brengt de verschillen in efficiency tussen bedrijven in beeld en daagt deelnemers uit om oplossingen te zoeken. 285 melkveehouders doen mee. Dit is 25% van het totaal. Deelnemers betalen 250 euro per jaar. Het project wordt inmiddels ook in diverse andere provincies gestart. Soms via POP, soms vanuit andere provinciale programma's.</p> <p>Uit de workshop kwam naar voren:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Betrek boeren; speel in op hun intrinsieke motivatie; zorg dat ze er baat bij hebben; stel een 'boerenadviesraad' in die dit bewaakt; spreek boeren aan op vakmanschap en ondernemerschap. 2. Verzamel informatie; laat zien wat het oplevert; koppel terug; benchmark. 3. Zorg voor een integrale aanpak en kom niet iedere keer met andere deelproblemen. Leg de hele opgave op tafel (waterkwaliteit, zoetwatervoorziening, ammoniak, broeikasgassen, carbon footprint) en begin met de stikstofkringloop omdat je daarmee een aantal andere opgaven ook oplost 4. Organiseer een breed consortium van stakeholders; zorg dat het project breed wordt gedragen <p>Toekomst zonder subsidie; belevingswereld van landbouwer, onderwijs en beleid op spoor gezet nu verandering vraagt tijd (zelfde verhaal als 25 jaar terug). Er kleven risico dat door beleid weer afvallers ontstaan. Ook de markt wil aan de boer verdienen. Zonder coalities ontstaat verstoringen. Agrarische sector wordt veel door andere partijen beïnvloed. Consistente rol en beleid van overheid nodig Mogelijkheid via vertrouwen creëren in directe omgeving van samenwerkende partijen. Binnen een overzichtelijk regionaal</p>

	<p>gebied. Voor succes is juiste coaching en begeleiding belangrijk</p> <p>Succesfactoren project Schouder aan schouder Bottom up Toegroeien naar samenwerken op basis van vertrouwen tussen gebiedspartijen (landbouw/waterschap). Elkaar informeren over beschikbare informatie (bijv. Waterkwaliteitsmeting waterschap).</p> <p>Data verzamelen 24/7 meten en vertalen naar bedrijfsniveau Data delen doet boeren bewegen. Bereidheid om data te delen verschilt per regio (vaak cultureel bepaald). Eerst vertrouwen creëren!</p> <p>VEWIN, UNIE en LTO samenwerken aan een goed waterplan (beleid op basis van vertrouwen) Mogelijk ondersteund door overheid</p> <p>Kom met een ander verhaal; Spreek huidige generatie niet aan op uitvoering van overheidsbeleid vorige generatie. Partijen moeten vooral elkaar helpen.</p>
Overige opmerkingen	<ul style="list-style-type: none"> - Laat goede voorbeelden zien. Gebruik daarvoor de Waterkaravaan. - Erken dat de huidige problemen deels een gevolg zijn van overheidsbeleid uit de vorige eeuw (boeren werden gestimuleerd om grote hoeveelheden kunstmest en dierlijke mest te gebruiken). - Verbetering carbonfootprint per bedrijf uit te rekenen met maatregelen van gekozen door de boer, die leidde ook tot hoger financieel resultaat - 50% produceert schoon water - Gewas opbrengst stijgt milieu belasting daalt - Succes wordt gemaakt door brede groep van ketenpartijen - Succes factor is mix van top down en bottom up - Samenwerken is de enige oplossing - Bouw je project op vanuit de basis/praktijk - Blijf continu werken aan bottom up sturing (o.a inspraak, evalueren, enquêteren) - Werken aan vier kringlopen (ecologie, bedrijf, samenleving en beleid) zie sheet - Meedoen vanwege morele plicht en continuïteit volgende generatie

Workshop 5: Met kringlooplandbouwaanpak werken aan waterkwaliteit (ochtendsessie)	
Workshopleveranciers	Hiske Ridder - Hoogheemraadschap Delfland hridder@hhdelfland.nl Debby van Rotterdam - NMI Debby.vanRotterdam@nmi-agro.nl (06 25179329)
Informatiebronnen	www.hhdelfland.nl www.nim-agro.nl BoerenVerstand
Centrale vraag van deze workshop	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe verbindt Delfland kringlooplandbouw met de wateropgave. • Hoe kun je kringlopen sluiten? Hoe heeft de kringloop invloed op de waterkwaliteit/biodiversiteit/landschap/ luchtkwaliteit/ klimaat. • Is het een maatregel, proces, instrument? De begeleiders zien het zelf als <u>samenwerkingsoverleg</u>. • Hoe benut je je nutriënten efficiënt?
Resultaten en/ of conclusies uit de workshop	<p>Waterschapsbesturen richten zich wat betreft de wateropgave op de KRW-waterlichamen, maar 80% van de watergangen zijn 'overige watergangen'. Delfland tracht die 2-deling te overbruggen via de structuur van de ANLb en die te verbinden met kringlooplandbouw. De KLL is gericht op sluiten van de kringloop en daarmee worden verliezen voorkomen en emissies beperkt.</p> <p>Het begint door met elkaar in een bepaald deelgebied de overall kringloop te bespreken. Het is de bedoeling dat iedere partner dit ook op zijn eigen bedrijf bekijkt.</p> <p>Vervolgens gaat het om kennisdeling en bewustwording. En daarna analyse van de hapklare brokken. Subsidies dienen ertoe om de eerste stap te nemen om tot handeling te komen. Als het perspectief duidelijk positief wordt (en een goede landbouwpraktijk wordt), kunnen marktpartijen de stimulering overnemen met b.v. een hogere melkprijs.</p> <p>Bij een verplichte overschot van nul voor fosfaat in een gebied of op een bedrijf, is er een grote drijfveer voor boeren om geen fosfaten te verliezen en dat is dan de reden om aan kringlooplandbouw mee te doen.</p> <p>Het raamwerk is ontwikkeld voor melkveehouderij, maar ook goed te gebruiken door akkerbouwers.</p> <p>Enkele bespreekpunten waren:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eisen RVO aan ANLB is dat maatregelen fysiek waarneembaar dienen te zijn. Veranderingen in de bedrijfsvoering zijn dat niet. Hoe ga je daar mee om? 2. Hoe borg je na het wegvallen van subsidies de maatregel? Voor een waterschap is het belangrijk dat maatregelen duurzaam worden voortgezet.
Overige opmerkingen	Belangrijke notie: Probeer elkaar belangen te begrijpen! Dat is een noodzakelijke basis om samen verder te komen.

Workshop 6: Grondig boeren met mais	
Workshopleveranciers	<ul style="list-style-type: none"> • Provincie Drenthe: Arnout Venekamp , • WER, Jos Verhoeven
Informatiebronnen	<p>Er zijn enkele filmpjes over het project te vinden op YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=kXVXgFvX5F8 https://www.youtube.com/watch?v=QTVJtwyCoQE</p> <p>Website van het project: http://www.grondigboerenmetmais.nl/</p> <p>Verder zijn deze documenten nog beschikbaar.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: flex-start;"> <div style="text-align: center;"> <p>Eindrapport GBM final juni 2015.pdf</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>Grondig Boeren met Mais voortgang result</p> </div> </div>
Centrale vraag van deze workshop	De provincie Drenthe heeft de landbouw gevraagd mee te denken over het verduurzamen van de maisteelt. Dit heeft geleid tot een samenwerkingsverband met o.a. Agrifirm, de waterschappen, de WUR en LTO. Deze aanpak heeft geresulteerd in verschillende demonstratieprojecten. Wat leren we hier?
Resultaten en/ of conclusies uit de workshop	<p>Het project: (zoals omschreven in onderzoeksrapport):</p> <p>Nieuw teeltsysteem bestaat uit een vruchtwisseling met gras, een geslaagde nateelt en een maïs met kortere groeiduur die de nateelt ondersteunt aangevuld met innovaties als niet-kerende grondbewerking en aangepaste teeltwijze. Dit nieuwe teeltsysteem geeft het gebruikelijke rendement als de huidige teeltwijze, maar draagt bij aan</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) een beter bodemkwaliteit en structuur met een geleidelijk hoger wordend organisch stofgehalte (koolstof vastlegging) en een lager wordende uitstoot van overige broeikasgassen (lachgas) 2) vermindering van de ziektedruk door bodem- en gewasgebonden ziekten, plagen en onkruiden 3) een hogere bodembiodiversiteit en 4) vermindering van de uit- en afspoeling van nutriënten naar het grond- en oppervlaktewater. 5) Een rendabele teeltwijze ook na aanscherping van mineralen gebruiksnormen. <p>In het project werken diverse organisaties samen: O.a. 9 agrarische ondernemers, Agrifirm, provincie Drenthe en WER die voor de onderzoeksmatige vastlegging en methodische onderbouwing zorgdraagt. Een van de ondernemers, Jan Reinder Smeenge, was op de workshop aanwezig.</p> <p>Jan Reinder Smeenge heeft tijdens de workshop een korte toelichting gegeven. Hij is koploper en sterk gemotiveerd om aan het project een bijdrage te leveren. Vasthoudendheid en experimenteren levert naar meerdere jaren veel winst op. Zowel geldelijk als voor de bodem. De waterkwaliteit wordt nu ook betrokken. Voor gewas opbrengst en verbetering van de bodem zijn duidelijke en aantoonbare resultaten te zien. Zie rapport en</p>

sheets met onderzoeksresultaten. Het groengewas (gras en nu ook met klavermengsels) wordt in het daaropvolgend jaar onder gewerkt en nutriënten komen dan vrij net voor het inzaaien van het nieuwe gewas: geen/beperkte uitspoeling. Jan Reinder werkt zonder chemische onkruidbestrijding.

Het project loopt al vijf jaar. 2010 gestart en werkt met steun van POP.

De deelnemende ondernemers hebben onderling contact via Whatsapp groepen om onderling te melden wat ze gaan doen, op welk moment, waarnemingen etc. Dat werkt stimulerend en levert kennisuitwisseling op.

Jan Reinder Smeenge is enthousiast: ook op bedrijfsniveau moeten er resultaten te zien zijn om ondernemers te overtuigen. Zie onderstaande foto, waarbij links de projectmethode is toegepast meerdere jaren en rechts de traditionele wijze.

Het is gewenst dat nu ook scholen deze kennis uit het project gaan delen.

Project gaat nu nog verder met onder meer grasklavermengsels en het punt van de stoppels. Jan Reinder werkt met niet kerende grondbewerking waardoor stoppels nog wel een probleem kunnen vormen.

Jan Reinder loopt in de praktijk aan tegen de derogatieregels (80/20). Dat maakt het kringloopmatig werken lastiger.

Er zijn nog diverse verdiepende vragen gesteld:

- Aaltjes: akkerbouwers die land beschikbaar stellen voor maisteelt zijn niet altijd blij met grasonderzaai met Italiaans raigras omdat dat kan bijdragen aan meer aaltjes. Engels raigras wellicht beter. Aaltjes zijn er meer als de stabiliteit in de bodem er niet is.
- Erfbetreders bewegen mee is de ervaring in het project. Ze staan open voor innovaties en denken niet alleen aan

	<p>het verkopen van hun eigen product. Demonstratieprojecten leveren veel leerstof.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bodemklimaat robuust perspectief: bodem staat centraal t.b.v. maisteelt. Staatsbosbeheer levert een hoop OS in Drenthe die wordt aangevuld om het OS gehalte te verhogen. • Er komt een nieuwe PPS die de maisteelt robuuster wil gaan maken.
--	---

Workshop 7: Schoon erf, schoon water (SESW), Friesland	
Workshopleveranciers	Bianca Domhof (LTO-Noord), bdomhof@projectenltonoord.nl Kees Munting, Wetterskip Fryslân kmunting@weterskipfryslan.nl
Informatiebronnen	www.schoonerfschoonwater.frl tel. 088-8886655
Centrale vraag van deze workshop	Werkt verleiding door hulp en beloning beter dan straffen? Boeren worden verleid tot het nemen van maatregelen op het eigen erf die de erfafspoeling verminderen.
Resultaten en/ of conclusies uit de workshop	<p>SESW project op basis van convenant Erfafspoeling. Waterschap, alle boerenorganisaties in Friesland én de provincie Friesland zijn daar bij betrokken. Doel: 80% van de melkveehouders in Friesland (= 1800) heeft in 2020 maatregelen op het erf getroffen tegen erfafspoeling. Op dit moment bijna 1000 deelnemers.</p> <p>Iedere deelnemer krijgt HULP: kan via de website een erfscan maken, neemt deel aan startbijeenkomst en krijgt individueel bedrijfsadvies. Bovendien krijgt deelnemende boer bepaalde periode géén handhavingen op het bedrijf. Tijdens bedrijfsadvies worden afspraken gemaakt over zaken die de boer moet verbeteren (praktische zaken/kleine en betaalbare aanpassingen) en tijdspad. Kan gaan om wettelijke én bovenwettelijke aanpassingen. Boer ontvangt stimuleringsbijdrage van EUR 1000(onder deminimis). Gemaakte afspraken moeten worden nagekomen, anders terugvordering. ER IS SPRAKE VAN ADVISERING en expliciet NIET van handhaving (dat vertrouwen moet er ook zijn bij de boeren!).</p> <p>Doel is het bereiken van een (blijvende) gedragsverandering bij de massa, door middel van belonen ipv straffen (opleggen van boete/ verhoging van waterschapsheffing "maakt water niet beter").</p> <p>In discussie werd vooral ingegaan op boeren die nog niet voldoen aan wettelijke vereisten. Het lijkt problematisch die groep te 'belonen' met EUR 1000 én geruime tijd geen handhaving. 'Het waterschap is verplicht boeren te controleren/wettelijke eisen te handhaven' . Anderzijds is het wellicht wel dé manier om ook deze groep te stimuleren. Veel deelnemers zien vooral mogelijkheden in het op deze manier stimuleren van bovenwettelijke maatregelen. Premie zou bv verlaagd kunnen worden tot 300-500 eur (voor de door de boer te besteden tijd), met mogelijkheid 500 - 1500 daar bovenop te verkrijgen als afspraken gemaakt kunnen worden over bovenwettelijke maatregelen.</p>
Overige opmerkingen	In SESW is er voor gekozen om medewerkers van het Waterschap (die normaal gesproken als controleur werkzaam zijn) de adviesgesprekken te laten voeren. Advies is om voor die gesprekken externen in te huren, om te voorkomen dat de waterschapsmedewerker in de toekomst als controleur zaken aan de orde moet stellen die nav het adviesgesprek tot stand gekomen zijn (dubbele petten probleem).

Workshop 8: Inrichting en het beheer van agrarische watergangen	
Workshopleveranciers	Hendrik Jan ten Cate - voorzitter ZLTO Tholen, deelnemende akkerbouwer Johan Elshof - DAW-coördinator
Informatiebronnen	
Centrale vraag van deze workshop	Hoe kan de inrichting en het beheer van watergangen in een landbouwgebied bijdragen aan de verbetering van de waterkwaliteit. Wat zijn de gevolgen voor de emissie van meststoffen en wat is het voordeel voor de boer?
Resultaten en/ of conclusies uit de workshop	<p>Essentie: voordeel van de agrariër leidt tot voordeel voor het waterschap (op het gebied van emissiebeperking, beter slootonderhoud, stabielere sloottaluds).</p> <p>Achtergrond: De eilanden Tholen en Sint Philipsland (vaak tezamen aangeduid als Tholen) hebben van oorsprong geen externe zoetwatervoorziening. Het enige zoete water was het regenwater. De winterneerslag had tot gevolg dat de watergangen in het prille voorjaar zoet water, maar allengs werden ze zout door de kwel vanuit het buitenwater (de deltawateren).</p> <p>In 2012/13 is een zoetwateraanvoer ontstaan, na veelvuldig overleg tussen waterschap en ZLTO. Een groot deel van de watergangen werd daardoor blijvend zoet. Dat zorgt er niet alleen voor dat het grondwater langer zoet bleef, maar biedt ook mogelijkheden voor beregening uit oppervlaktewater. Daardoor: meer garanties op goede opbrengsten. En meer ontwikkelingsmogelijkheden voor nieuwe kapitaalsintensievere gewassen.</p> <p>Het zoete water heeft echter als nadeel dat de plantengroei in de watergangen aanmerkelijk groter was. Die plantengroei op de bodem en vooral op het talud belemmert de aanvoer en doorstroming van het zoete water. Gebruikelijk in Zeeland is dat de sloten pas gemaaid worden na de oogst. Op Tholen kwam steeds meer behoefte aan een extra maaibeurt gedurende het groeiseizoen. Echter, dat zou tot gevolg hebben dat er door de gewassen heen gereden zou moeten worden, en daardoor gewasschade. Dat is ongewenst.</p> <p>De oplossing is gevonden in de aanleg van een grasstrook langs een aantal watergangen, op basis van vrijwilligheid en bij wijze van proef. Het initiatief kwam van ZLTO, maar we vonden al snel een partner in het waterschap Scheldestromen.</p> <p>De strook heeft een breedte van ca 4 meter. Hierop kan het waterschap ongehinderd de sloten maaien. En daardoor is de zoetwateraanvoer en -doorvoer gegarandeerd. Dat is het 1e voordeel voor de ondernemer. Andere voordelen zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de strook kan worden gebruikt als 'rijpad' voor het

	<p>verplaatsen van de regeninstallatie,</p> <ul style="list-style-type: none"> • het geeft behoud van een stabiel talud, waardoor het talud minder snel afkalft en daardoor minder snel gebaggerd hoeft te worden. Op termijn scheelt dat in de waterschapslasten • het heeft landschappelijke waarde (zitbankje, fietsrecreatie op het eiland) en een beetje agrobiodiversiteit. <p>Voordeel waterschap:</p> <ul style="list-style-type: none"> • betere zoetwaterdoorvoer, dat immers nu ook een waterschapstaak is • gemakkelijker en efficiënter slootonderhoud • stabielere oevers • waterschap draagt op deze wijze bij aan landschappelijke waarde/agrobiodiversiteit. Dat is PR voor het waterschap; zij hebben daarom ook de informatiepanelen betaald bij enkele grasstroken waar veel fietsers langs komen. <p>In het 1e projectjaar (2016) hebben op deze wijze 22 agrariërs in totaal ruim 12 km ‘akkerrand’ aangelegd (enigszins misleidende term want het is een grasrand langs akkers).</p> <p>Financiering door waterschap en ZTLO.</p> <p>Eind vorig jaar is besloten om het project te verlengen en om 2017 te zien als overgangsjaar. Dit jaar gaat het om de zelfde ondernemers, die 15 km akkerrand hebben.</p> <p>Heel recent heeft het waterschap besloten om de proef uit te breiden voor de periode 2018-2022.</p> <p>Dat betekent dat in de komende vier jaar agrariërs 55 km akkerranden kunnen aanleggen langs geselecteerde (hoofd)watergangen. Het waterschap financiert jaarlijks 20.000 euro aan deze proef die door POP3 subsidie wordt verdubbeld. Deze ontwikkeling leidt tot een verdere bestendiging van de zoetwatervoorziening op Tholen en St. Philipsland</p>
Overige opmerkingen	<ul style="list-style-type: none"> • De akkerrand heeft veel voordelen. Elk voordeel op zich is in veel gevallen ‘te licht’ om er als waterschap geld voor vrij te maken. Gezamenlijk hebben de voordelen wel genoeg gewicht om cofinanciering vanuit het waterschap rechtvaardigen. Dat betekent echter wel dat meerdere afdelingen binnen het waterschap de problematiek moeten herkennen. Dat vraagt dus om ‘ontkooking’ bij verschillende afdelingen. Dat kan tot problemen leiden. • Om dat te voorkomen kan de omleidingsroute zijn om via een DB-lid (die per definitie alle taken/ambities moet kunnen overzien) deze oplossing te propageren. • Waterschap Zuiderzeelanden is zodanig geïnteresseerd in de pilot dat contactgegevens van waterschap Scheldestromen worden uitgewisseld. • Via het spoor van blauwe diensten kan het mogelijk zijn om in het kader van POP3 geld vrij te maken. Co-financiering vanuit de regio blijft echter wel noodzakelijk.

Workshop 9: Landbouw op peil 2.0	
Workshopleveranciers	Alexander Meijerink (Waterschap Vechtstromen) a.meijerink@vechtstromen.nl Jurgen Neimeijer (DAW coördinator Overijssel) j.neimeijer@hetnet.nl
Informatiebronnen	
Centrale vraag van deze workshop	Werkt verleiding door hulp en beloning beter dan straffen? Boeren worden verleid tot het nemen van maatregelen op het eigen erf die de erfafspoeling verminderen.
Resultaten en/ of conclusies uit de workshop	<p><u>Landbouw op peil 2.0</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Goede ervaring uit het verleden • Actieve (waterschaps)bestuurders • Besef dat samenwerking loont ook op provinciaal niveau • Toegankelijke ondersteuningsmogelijkheden (regionale regeling). • Menskracht en betrokkenheid bij verschillende partijen. Iedereen doet een stap extra! <p><u>Doelstellingen Landbouw op Peil Vechtstromen</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vergroten van de instroom in de oriëntatiefase (fase 1) <ul style="list-style-type: none"> - Gebiedsgerichte aanpak - Herkenning en identificatie met lokale voorlopers uit eigen omgeving 2. Drempels tussen de verschillende fases verlagen <ul style="list-style-type: none"> - inzet DAW gebiedscoördinator - ondersteuning bij technische vraagstukken - ondersteuning bij subsidie gerelateerde vraagstukken 3. Financiële investering en beperken risico's; <ul style="list-style-type: none"> - slimme combinaties ZON en DAW maatregelen - Koppeling met de landbouvvrijstellingsverordening (LVV) 4. Nauwe samenwerking <ul style="list-style-type: none"> - Met elkaar in gesprek zijn - Evalueren en eventueel bijsturen <p><u>Uitgangspunten/succesfactoren</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Draagvlak voor aanpak • Initiatiefgroep van 8 agrariërs hebben aanpak mede vorm gegeven • Leden van de initiatiefgroep hebben trekkende rol in de verschillende deelgebieden • Directe communicatie met individuele agrariër Gesprekken aan keukentafel • Gebiedscoördinator heeft onafhankelijke positie • Samenwerking met waar mogelijk
Overige opmerkingen	<p><u>Conclusies/adviezen</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Bedrijfswaterplannen vormen de basis voor een proces; • Benut de mogelijkheden vanuit De Landbouvvrijstellingsverordening • Eerste 15 deelnemers in het project als ambassadeur inzetten; • Het waterschap als aanvrager laten optreden • Onderscheid drie fases in het proces oriëntatiefase, bewustwordingsfase en uitvoeringsfase. • In Overijssel is een regeling opengesteld waarbij in één

	<p>aanvraag budget kan worden gekregen voor samenwerking en investeringen. In de aanvraag is nog niet benoemd welke investeringen worden gedaan. Per boer is € 15.000,- beschikbaar. De BOOT-lijst vormt het kader. Voordeel van deze werkwijze is dat de boer sneller kan worden bediend met een subsidie als hij wil investeren. Het heeft geleid tot één aanvraag van LTO, die nu in behandeling is. Als deze werkwijze wordt gehonoreerd kan dat een doorbraak betekenen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ondernemers worden hiermee ontzorgd • Er zijn wel risico verbonden aan werkwijze. Niet uitgesloten kan worden dat er strepen worden gezet door declaraties. Het gevolg is dan het project wel geslaagd is maar de kosten niet gedekt. • Er wordt nu nog te veel gehandeld vanuit wantrouwen jegens de aanvrager/ initiatiefnemer • Een succesfactor voor DAW is het hebben van een onafhankelijk gebiedscoördinator; • Vechtstromen heeft geniet een groot vertrouwen bij boeren; dit kan bij andere waterschappen anders liggen; • In een gebiedsproces moet je streven naar een integraal maatregelenpakket waarin alle verschillende belanghebbenden zijn meegenomen, waaronder de terreinbeheerders; • Het waterschap moet focus aangeven over de specifieke maatregelen. • Verschillende doelgroepen moeten waar mogelijk apart worden benaderd, zoals glastuinders, bessentelers, melkveehouders.
--	---

Workshop 10: Duurzaam schoon grondwater en drinkwater in Limburg	
Workshopleveranciers	Frans Vaessen 06-29564252, f.vaessen@wml.nl
Informatiebronnen (presentaties en links naar websites)	presentatie
Centrale vraag van deze workshop	<p>Tijdens de workshop wordt ingegaan op 3 stellingen</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Huidige landbouw vervuult het grondwater onaanvaardbaar. De meningen van de aanwezigen zijn hierover verdeeld. 2. Landbouwvoorlichting en advisering moet in grondwater beschermingsgebieden bindend zijn. De meningen van de aanwezigen zijn hierover verdeeld. 3. Alleen met samenwerking waterleidingmaatschappij en landbouw kan grondwater duurzaam (kringloop) worden gewonnen voor drinkwater. Het overgrote deel van de aanwezigen is het hier mee een $\frac{3}{4}$ deel van het drinkwater in Limburg komt vanuit het grondwater. $\frac{1}{4}$ deel komt uit de maas. <p>Relatie waterwingebieden en landbouw; De landbouw vervuult de waterwingebieden met nitraat en gewasbeschermingsmiddelen. Eind jaren '80 is in de Limburgse melkveebedrijven het stikstofoverschot wel 10 keer hoger dan de "wensnorm" van WML.</p> <p>3 opties om dit probleem aan te pakken</p> <ul style="list-style-type: none"> • WML bouwt een extra zuivering • Aankoop gronden • Strengere regelgeving/ beperkingen voor agrariërs <p>Probleem is gezamenlijk tussen WML en agrariërs opgepakt. Het betreft een preventieve aanpak van de kringloop. Werkwijze; bewustwording van de agrariër, advisering begeleiden en stimuleren.</p> <p>Resultaat van project; geen extra nitraat zuiverings installatie nodig. Efficiënte landbouwproductie.</p> <p>Kanttekening; project is niet duurzaam doordat deelname vrijwillig is en het voor WML een duur project is. (WML is de enige financier)</p>
Overige opmerkingen	<p><u>Conclusies</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Goed voorbeeld dat samenwerking (met de landbouw) loont. • Afspraak is gemaakt voor een vervolgoverleg tussen WML en stichting veldleeuwerik die momenteel een vergelijkbaar project uitvoeren. • Naar aanleiding van de stellingen is nog kort ingegaan op het item gratis deskundige landbouwadviesing' zoals vroeger " De Landbouw Voorlichting van het ministerie van Landbouw". • Met een dergelijke laagdrempelige advisering, begeleiding

	<p>van landbouwers is een snelle transitie (in de door de overheid gewenste richting) mogelijk is. Nu alles 'aan de markt' overlaten wordt gaan enkel de ontwikkelingen waar een grote partij een verdienmodel in ziet vooruit.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De ontwikkeling in de richting van biologische - of non-emissielandbouw wordt vrijwel niet gestuurd door een economische macht maar vecht net ertegen. Er komen nu veel partijen in de markt die allemaal iets willen 'verdienen aan' de biologische boeren maar niemand zet zich in om deze biologische boeren te helpen technisch beter te boeren en meer te verdienen. Dit zou zo'n 'Dienst Duurzame Landbouwadvisering' kunnen gaan doen. Startend in de grondwaterbeschermingsgebieden.
--	--